

Ks. Prof. dr hab. JÓZEF PATER
ul. Św. Józefa 1/3, tel. (071) 372 00 07
50-329 WROCŁAW

Recenzja rozprawy doktorskiej

Olecha Chupy pt.: *Duchowieństwo unickiej diecezji przemyskiej w latach 1715-1746*, Opole 2016, ss. 260, napisanej pod kierunkiem ks. prof. zw. dr. hab. Kazimierza Doli

1. Problematyka, temat i metoda rozprawy

Autor podjął stosunkowo trudny temat, dotyczący duchowieństwa w unickiej diecezji przemyskiej i to w stosunkowo krótkim czasie, bo za rządów biskupa Hieronima Ustrzyckiego, w latach 1715-1746. W tych skromnych ramach czasowych autor rozprawy postanowił przeanalizować życie i działalność duchowieństwa diecezji przemyskiej w kontekście reform ogólnego kościelnego synodu zamojskiego z 1720 r. oraz synodu przemyskiego z 1740 r. Trudność polega na tym, że chodzi tu o dziedzinę życia ludzkiego określonej grupy społecznej - w tym wypadku duchowieństwa unickiego wszystkich stopni, a więc biskupów przemyskich, wyższych urzędników diecezjalnych (pracowników konsystorza, kurii biskupiej, sądu duchownego, dziekanów i ich pomocników) oraz duchowieństwa parafialnego (kapłanów, diakonów, diaków i kościelnych) i to w wieloaspektowym wymiarze, m. in.: indywidualnym i społecznym, religijno-kościelnym i państwowym, kulturalnym, narodowym i gospodarczym. Te aspekty życia trudno poddać jednoznacznym i wyczerpującym badaniom, zwłaszcza z tak krótkiego okresu zasygnalizowanego w tytule rozprawy. W związku z tym autor rozprawy, przy zacieśnionym temacie, odnoszącym się właściwie do historii duchowieństwa unickiego w diecezji przemyskiej, poszerzył zakres swych badań, o szereg ważnych i złożonych problemów samej diecezji przemyskiej i jej struktur od XIII do XVIII w. oraz kraju.

Ze względu na bogactwo i wspomnianą złożoność problemów, autor prezentowanej rozprawy, poza nielicznymi wyjątkami, nie rozpatrywał działalności męskich i żeńskich monastyrów, uznając, że mogą one stanowić przedmiot odrębnych badań historycznych. Z tego samego też powodu, jak zaznaczył we wstępie, "oprócz ogólnie naukowych i ogólnie historycznych założeń metodologicznych, wykorzystano podejście międzydyscyplinarne, to znaczy metody badawcze stosowane w dziedzinach eklezjologii, prawa kanonicznego, liturgiki. Podstawowa jest tu metoda analizy przez możliwie szczegółowy opis wszystkich podejmowanych zagadnień. Wskazaniami pomocniczymi służą metody geografii i retrospekcji

historycznych" (s. 5). I tu rodzi się pytanie - o jaką metodę w prezentowanej rozprawie tak naprawdę chodzi?

2. Struktura i treść rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgra - lic. Olecha Chupy obejmuje 260 stron wydruku komputerowego formatu A4 i składa się: ze spisu treści, wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, spisu tabel, spisu ilustracji, wykazu skrótów i zestawienia cytowanych źródeł i opracowań.

Struktura pracy jest zatem klasyczna. Podział na rozdziały i punkty jest uzasadniony zarówno od strony merytorycznej, jak i metodologicznej. Poszczególne rozdziały wzajemnie się dopełniają, co pozwoliło Autorowi w sposób logiczny i wyczerpujący przedstawić problematykę zakresloną tematem recenzowanej rozprawy.

Rozpoczynający recenzowaną rozprawę *Wstęp* (s. 4-9) zawiera wymagane, od strony metodologii pracy naukowej, podstawowe elementy. Szkoda, że nie są one wyróżnione graficznie lub w formie kolejnych punktów. Niestety, nie wiemy też dlaczego Autor nie nakreślił struktury rozprawy.

Na początku Autor zarysowując w kilku zdaniach historię Kościoła Greckokatolickiego i niezwykle złożone procesy religijne i kulturowe, jakie nastąpiły po zawarciu unii brzeskiej w 1596 r., ukazał w kontekście zachodzących zmian miejsce i rolę unickiej diecezji przemyskiej. Następnie zasygnalizował potrzebę badań nad wspomnianą diecezją, a zwłaszcza nad duchowieństwem unickiej diecezji przemyskiej w XVIII w. Dotychczasowe bowiem opracowania dotyczące dziejów unickiej diecezji przemyskiej, a także jej duchowieństwa, (ks. A. Dobrzańskiego, I. Szaraniewicza, J. Pelesza, bpa G. Lakoty, L. Bieńkowskiego, S. Nabywańca, J. Isajewicza, J. Motylewicza, E. Piwowara, W. Kolbuka, W. Pajtasza, T. Śliwy, I. Skoczyłasa, A. Gila czy B. Bodzioch-Kaznowskiej), pozostawiają zdaniem Autora, nadal poważną lukę. A zatem należało nie tylko opisać różne aspekty życia i działalności duchowieństwa unickiego, lecz także przebadać powstawanie unickiej tożsamości na przykładzie diecezji przemyskiej, w kontekście wspomnianych już reform synodu zamojskiego z 1720 r. i synodu przemyskiego z 1740 r.

Autor rozprawy wymienił ogólnie materiały źródłowe wykorzystane w pracy, zarówno w tłumaczeniu polskim jak i ukraińskim oraz ważniejsze ośrodki archiwalne, w których odnalazł potrzebne mu materiały.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym Diecezja przemyska w wiekach XIII-XVIII, (s. 10 - 58) znalazły się zagadnienia związane z początkami i dalszą, jakże zawiłą historią diecezji przemyskiej, z jej przynależnością jurysdykcyjną, granicami, terytorium, oficjalatami i strukturą

dekanalną, stanem sieci parafialnej od początku XVI do XVIII w. oraz liczbą i strukturą społeczną wiernych (szlachta, mieszczaństwo, chłopci), jak też ich udziałem w życiu Kościoła.

W drugim rozdziale nawiązującym już bezpośrednio do tematu rozprawy, zatytułowanym: „Biskup i wyższe duchowieństwo diecezjalne” (s. 59 - 137), ukazani zostali biskupi unicy diecezji przemyskiej, ich pochodzenie, droga do biskupstwa, przejęcie władzy pasterskiej, spełniane funkcje pasterskie, udział w liturgii oraz rezydencje biskupie i instrumenty władzy arcypasterskiej dla zarządzania diecezją, przez kongregacje generalne i wizytacje. Omówione też zostały instytucje władzy kościelnej, a więc dwór biskupi, konsystorz generalny, sąd duchowny oficjalat generalny, oficjałowie katedralni i rola dziekanów.

Rozdział trzeci poświęcony został "Duchowieństwu parafialnemu" (s. 138 - 185), a więc liczebności, pochodzeniu, kształceniu przyszłych kapłanów w szkołach ruskich, kolegiach jezuickich, kolegium papieskim i przy rezydencjach biskupich. Przedstawione zostały również wymogi stawiane kandydatom do święceń kapłańskich. W dalszej części rozdziału ukazani zostali kapłani i diakoni parafialni, w tym parochowie, koadiutorzy, wikariusze, a także emeryci, diakoni oraz diacy, kościelni i dzwonnicy.

W rozdziale czwartym (s. 186 - 221) Autor rozprawy ukazał życie codzienne księży parafialnych, ich działalność kulturalno-oświatową oraz stan materialny, w tym także sytuację ekonomiczną ich rodzin. Wskazał także na źródła utrzymania poszczególnych księży i ich dyspozycje w obliczu śmierci.

Piąty rozdział (s. 212 - 241) poświęcony jest działalności ściśle duszpasterskiej kapłanów, ich posłudze liturgiczno - sakramentalnej, kaznodziejstwu i pracy katechetycznej.

W zakończeniu (243 - 244) Autor przypomniał raz jeszcze w kilku zdaniach, że celem jego rozprawy było przeanalizowanie życia i działalności duchowieństwa diecezji przemyskiej w kontekście ogólnie kościelnego synodu zamojskiego z 1720 r. i diecezjalnego synodu przemyskiego z 1740 r. Uczynił to przez szczegółowy opis posługi biskupa przemyskiego i funkcjonowania instytucji diecezjalnych oraz działalności duszpasterskiej i społeczno-oświatowej duchowieństwa parafialnego.

3. Dobór źródeł i bibliografia

Recenzowana praca ks. mgra - lic. Olecha Chupy posiada stosunkowo szeroką bazę źródłową, co dobrze ilustruje zestawiona bibliografia oraz sporządzone przypisy. Zestaw bibliograficzny został podzielony na trzy części:

I. Źródła rękopiśmienne z sześciu placówek archiwalno-bibliotecznych (Archiwum Historyczne Kongregacji De Propaganda Fide w Rzymie, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie,

Lwowska Biblioteka Akademii Nauk Ukrainy im. W. Stefanyka, Muzeum Narodowe we Lwowie. Oddział rękopisów i starodruków) (s. 248-249).

II. Źródła drukowane w języku polskim, łacińskim i ukraińskim (s. 250).

III. Opracowania w języku polskim 85 pozycji oraz ukraińskim i rosyjskim w liczbie 116 (s. 252-259).

Szereg opracowań wymienionych w bibliografii nawiązuje wprost do tematu recenzowanej rozprawy oraz do jej niektórych rozdziałów i punktów. I tak dla przykładu wymienię tu tylko niektóre pozycje bibliograficzne, jakże pomocne Autorowi w przygotowaniu rozprawy: Bobryk W., *Duchowieństwo diecezji chełmskiej w XVIII wieku*, Lublin 2005; Kołbuk W., *Granice i sieć parafialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej na przełomie XVIII i XIX w.*, [w:] Polska - Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa, Przemysł 1996, t. 3, s. 101-126; Nabywaniec S., *Kształcenie i formacja alumnów-unitów archidiecezji kijowskiej i diecezji przemyskiej w XVIII w.*, [w:] Nasza Przeszłość, 93(200), s. 83-106. Są też opracowania na temat pochodzenia i wykształcenia księży w diecezjach unickich, struktur parafialnych i biskupów unickich. Doktorant miał więc do dyspozycji pewne wzorce, a nawet w jakimś stopniu zbliżone opracowania, które właściwie wykorzystał w swojej pracy. W sumie przyznać należy, że zestawienie bibliograficzne jest, w miarę odpowiednie i wyczerpujące.

4. Ocena formalna

Jak już wspomniano wcześniej, recenzowana rozprawa doktorska stanowi ciekawe studium, dotyczące niełatwego przecież i nadal różnie ocenianego problemu, jakim jest charakterystyka pewnej grupy społecznej, w tym wypadku duchowieństwa unickiej diecezji przemyskiej w latach 1715 - 1746. Z lektury rozprawy jasno wynika, że Olech Chupa starał się zebrać wiele cennego materiału źródłowego i opisowego z licznych zasobów w archiwach państwowych, kościelnych i prywatnych, aby swoje wywody uzasadnić konkretnymi zapisami (źródłami) lub wypowiedziami znanych badaczy, zwłaszcza uznanych za autorytety w danej dziedzinie naukowej. Można zatem powiedzieć, że baza źródłowa rozprawy jest w miarę możliwości odpowiednia i wystarczająca do wykonania zadania, jakiego podjął się Autor w recenzowanej pracy.

Od strony formalnej recenzowana rozprawa jest w zasadzie dobrze przygotowana. Dotyczy to zarówno układu rozdziałów i podrozdziałów, logiki i jasności wywodu, jak też sposobu cytowania oraz zastosowanych przypisów i odnośników (a jest ich w sumie 1445). Jak wspomniano też wyżej, Autor podzielił każdy z pięciu rozdziałów na odpowiednie punkty, a te z kolei (z wyjątkiem 4 rozdziału) na podpunkty. Przy czym trudno było silić się tu na jakąś proporcję, gdyż zróżnicowana jest tu ważność poszczególnych zagadnień i zebrany materiał

źródłowy. Wprawdzie łacińska sentencja: *Bene docet, qui bene distinguit* zachęca, by zebrany materiał dobrze podzielić, ale nie zmusza bynajmniej do zachowania zbyt sztucznej czasami i niekoniecznej proporcji.

Wiele zastrzeżeń budzi natomiast język rozprawy i przed wydaniem jej drukiem wymaga wyjątkowo gruntownej korekty. Stosunkowo liczne są tu potknięcia stylistyczne i literowe. Przykładowo: "Dla polemista unickiego było ważne" (s. 10). "Odpowiednio na ten terytorium mogła rozszerzać się jurysdykcja .." (s. 11). "obaj biskupi mogli mieć prawo rządzić diecezję.." (s. 15). " Podobne trudności istnieli również..." (s. 25). "że taki podział dekanatów pomiędzy trzech oficjalatów diecezji przemyskiej..." (s. 29). "Szczególnie bezwzględni byli napady Tatarscy, którzy zostawiali po sobie spalone wioski, a ludzi brano w jasyr" (s. 43). "Do kompetencje konsystorza należał obowiązek prowadzenia dokumentacji" (s. 103). "15 czerwca 1745 r. 11 kapłanów namiestnictwa bieckiego zbuntowali się przeciwko swego dziekana" (s. 129-130). "Naśladując ten ideał duchowy, biskup zachęcał namiestników" (s. 132). " w diecezji przemyskiej zostało wyświęcono około 1600 księży i 180 diakonów" (s. 139). Podobnych przykładów jest znacznie więcej, zwłaszcza powtarzające się "byli" zamiast "były".

Wiadomo jednak, że rozprawę pisał Autor wychowany w kulturze i języku ukraińskim i stąd te stosunkowo liczne "ukrainizmy", które łatwo można poprawić.

4. Ocena merytoryczna

Jak wspomniano wyżej, napisanie rozprawy o *duchowieństwie unickiej diecezji przemyskiej w latach 1715-1746*, nie należało do łatwych przedsięwzięć. Z lektury rozprawy wynika jasno, że ks. mgr - lic. Olech Chupa w miarę możliwości dobrze opanował materiał źródłowy i literaturę przedmiotu. Jasno sformułował też problem swej pracy i konsekwentnie dążył do jego rozwiązania. Także konstrukcja pracy podyktowana przyjętym z góry zakresem badań chronologiczno-terenowym i przedmiotowym jest poprawna i jako taka nie budzi większych zastrzeżeń. Dokonane zaś ustalenia naukowe wzbudzają zaufanie czytelnika. W zebranych materiale Autor porusza się z dużą swobodą, poszczególne zagadnienia wiąże z szerszym tłem, umie szukać przyczyny poszczególnych zjawisk i zdarzeń oraz wynikię z nich skutki. Rodzi się jednak konkretne pytanie: czy zrealizowany został w pełni zarysowany we wstępie program badawczy? Otóż, już sam układ pracy wskazuje, że Autor mimo wszystko zboczył nieco z wytyczonego sobie celu. Jeśli bowiem chciał ukazać duchowieństwo unickiej diecezji przemyskiej w latach 1715-1745, to znaczy więcej uwagi powinien był poświęcić ludziom w poszczególnych instytucjach, czy ośrodkach diecezjalnych i umieścić ich pośród nurtów i prądów duchowych epoki. Ciekawi byłibyśmy ważniejszych sylwetek, czy mieli jakieś

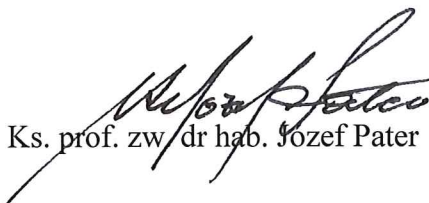
duszpasterskie programy, co akcentowali w swoim posługiwaniu. To udało mu się tylko po części w rozdziale czwartym i piątym, gdyż łatwo zauważyć, że znacznie więcej uwagi poświęcił właśnie instytucjom i urzędom, aniżeli konkretnym duchownym.

Zestawienie pewnych braków i niedociągnięć recenzowanej dysertacji oraz przedstawienie krytycznych i dyskusyjnych propozycji nie może w żadnym wypadku przeważać wkładu pozytywnego pracy. Wprowadzenie bowiem poprawek do kwestionowanych fragmentów, wynikłych zapewne z pośpiechu i braku doświadczenia, które łatwo skorygować, nada pracy właściwy charakter. Autor, jak zaznaczono wyżej podjął dość ryzykowny i niełatwy temat o dużym ładunku treści historyczno-socjologiczno-pastoralnych. W swych badaniach oparł się głównie na materiale archiwalnym, zwłaszcza na dokumentach z czasu rządów biskupa Hieronima Ustrzyckiego (1715-1746), które miały istotne znaczenie dla jego badań. Dokładne odnotowanie tychże źródeł w kontekście reform ogólnego kościelnego synodu zamojskiego (1720 r.) i diecezjalnego synodu przemyskiego (1740 r.) oraz zestawienia w postaci szczegółowych tabel nadają pracy szczególny charakter. Wykorzystał też zapisy pamiętnikarskie występujące w modlitewnikach i księgach liturgicznych. Dzięki temu, recenzowana praca staje się kolejną dokumentacją, z której w przyszłości korzystać mogą zarówno historycy, pastoralisci, socjologowie i liturgiści. Tak więc prezentowaną rozprawę doktorską należy uznać za pracę oryginalną i ważną nie tylko dla historii unickiego Kościoła lokalnego, lecz także dla osiemnastowiecznego Kościoła unickiego w Polsce oraz jako ważny przyczynek dla dziejów kulturowych, oświatowych i narodowych wschodnio-kresowego regionu.

5. Wnioski końcowe

Niezależnie od wymienionych wyżej uwag i potknięć, rozprawa nie traci ze swej zasadniczej wartości obiektywnej i tym samym wnosi pozytywny wkład do nauki historycznej. Autor potwierdził w swej rozprawie doktorskiej, że wystarczająco opanował warsztat pracy naukowej, że posiadał odpowiednią wiedzę na podjęty temat i że umie trafnie formułować praktyczne wnioski. Recenzowana rozprawa stanowi samodzielne i poważne osiągnięcie naukowe, odpowiadające wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Stąd przedstawioną rozprawę uznaję za wystarczającą, by dopuścić ks. mgra - lic. Olecha Chupe do jej publicznej obrony.

Wrocław, 4 lutego 2017 r.

Ks. prof. zw/dr hab. Józef Pater